

IVAN DOROVSKÝ

RECEPCE SRBSKÉ A ČERNOHORSKÉ LITERATURY U NÁS A NA SLOVENSKU V POSLEDNÍM DESETILETÍ

Pronikání a recepce srbsky psaných literárních děl v českém a slovenském sociokulturním prostředí má staletou tradici. Zájem české a slovenské veřejnosti o jižní Slovany, jejich historické osudy, o jejich lidově slovesnou tvorbu, literaturu a kulturu bychom mohli rozdělit do několika časově delších nebo kratších období:

1. tzv. analytické a vydavatelské období v epoše osvícenství a v rané obrozenské fázi. Je spjato především s činností významných českých, slovenských a dalších slovanských badatelů v oblasti slavistiky (Josef Dobrovský, Jernej Kopitar, A. Ch. Vostokov aj.);
2. zájem o jižní Slovany a značný rozvoj vzájemných kulturních styků nastal v období obrození většiny slovanských národů v první polovině 19. století;
3. obecně slavistické, literárněhistorické a lingvistické otázky rozpracovávali čeští, slovenští, srbsí a další literáti, literární historici a jazykovědci v tzv. realistickém období v 2. polovině 19. století;
4. dvacetiletí mezi dvěma světovými válkami patří k významným etapám v dějinách vzájemných česko-slovensko-srbských a československo-jihoslovenských kulturních, hospodářských a politických styků a vztahů;
5. po roce 1945, kdy vznikla jugoslávská federace, se v dalších čtyřiceti pěti letech vzájemné kulturní a politické styky mezi oběma našimi zeměmi rozvíjely v podmínkách nového společenského a národnostního uspořádání. Prodělaly však několik fází vzestupu a poklesu, sblížení a ochlazení, zájmu a nezájmu. V Československu i ve federativní lidové republice Jugoslávii se přirozeně změnil vztah k vlastnímu kulturnímu dědictví i ke kulturnímu dědictví ostatních slovanských národů. Před čtyřmi lety jsem ve svém referátu o moderní srbské básnické tvorbě v českých překladech na tomto setkání uvedl, že v letech 1945–1980 bylo z literatur národů a národností Jugoslávie přeloženo do češtiny nebo slovenštiny celkem 449 titulů;
6. vzájemné kulturní i politické styky českého, srbského a černohorského národa se v posledním desetiletí minulého a v našem 21. století v nových společenských podmínkách rozvíjejí.

V tomto příspěvku se stručně zmíním o překladech ze srbské literatury v posledním desetiletí a pojednám o zastoupení srbské a černohorské literatury v českých a slovenských literárněvědných studiích a monografiích a v literárních slovnících a všeobecných encyklopediích, které byly vydány v posledním desetiletí. V žádném případě to ovšem není systematický, vyčerpávající přehled, nýbrž pouhá kostra budoucího důkladnějšího zhodnocení našeho poznávání srbské a černohorské literatury a kultury.

I.

Musím hned na začátku poznamenat, že početná poválečná generace překladatelů ze srbštiny a charvátštiny se značně ztenčila. Velmi citelně chybí střední překladatelská generace, stejně jako nemáme odborně fundované čtyřicetileté nebo mladší literární historiky a kritiky, kteří by sledovali a hodnotili literaturu jižních Slovanů. Literární díla srbských autorů, která byla přeložena do češtiny v 90. letech minulého století, prozrazují bezradnost ve výběru, jazykovou nepřipravenost překladatelů v jazyce, do něhož překládají a často též v srbštině, základní neznalost překladatelské teorie a praxe. Literatura dvoumilionového slovinského národa má dnes naopak značně početnou skupinu mladých a nejmladších překladatelů. Proto neudivuje, že se v porovnání na počet obyvatel překládá ze slovinské literatury do češtiny nejvíce na světě.

Ukážu to na několika příkladech. Tak překlad románu Vuka Draškoviće *Niž* (Opava 1995) prozrazuje, že si překladatelka nevytvořila žádnou koncepci k jeho interpretaci a reprodukci. Nevěděla nic o tom, že převádí dílo z jednoho jazykového systému do druhého, že je přetváří a zařazuje do souřadnic jiné národní literatury. Prokázala nejen neznalost teorie a překladu, nýbrž také neznalost národních reálií. Překladatelka Pavlina Smiljaničová nezvládla sémantickou a formální výstavbu textu. Nedostatek překladatelských zkušeností a znalostí ji svedl k tomu, že zcela podlehl např. slovosledu srbského originálu, jeho větné stavbě. V českém překladu ponechala výrazy a slovní vazby, které mají odlišné stylistické uplatnění a odlišnou frekvenci, nedovedla si vůbec poradit se slovesným videm, podlehl četným vazebným interferencím a slovním spojením aj. Podobný překlad ovšem udělal jak Vuku Draškovići, tak současné srbské literatuře medvědí službu.

„Reputaci“ srbské literatury zachránil naštěstí román Danila Kiše *Hrobka pro Borise Davidoviće a Encyklopedie mrtvých* (Praha 1995) v překladu známých překladatelů Dušana Karpatského a Milady Nedvědové a román Vladimira Arsenijeviće *V podpalubi* (Praha 1996) v kvalitním překladu zkušené překladatelky Ireny Wenigové. Nejvýznamnější překladatel z jihoslovanských literatur a jejich vynikající znalec a mnohaletý propagátor v českém prostředí Dušan Karpatský (nar. 1935) zpřístupnil českému čtenáři rovněž Kišovy romány *Rani jadi* (česky jako *Ze sametového alba*, Praha 2000), a *Bašta, pepeo* (*Zahrada, popel*, Praha 2000).

Téměř devadesát let od vydání první antologie ze starší a novější srbské poezie *Procházka srbským Parnasem* (1907) vyšla dosud nejrozsáhlejší česká antologie srbské básnické tvorby 20. století *Nekonečný modravý kruh* (Brno 1996). Podrobněji jsem o ní v tomto periodiku psal před čtyřmi lety. Proto pouze poznamenávám, že obsahuje 228 básní od 75 srbských básníků a podle našeho názoru podává nejúplnější informace o vývojových tendencích, uměleckých hodnotách a jejich tvůrcích.

Pro úplnost rovněž připomínám, že vyšel český výbor z básnické tvorby Desanky Maksimovičové *Žádám o milost* (Brno 1998).

Překladatelka střední generace Ana Adamovičová svými překlady ze srbské literatury prokázala, že přistupuje k překládaným dílům zodpovědně. Získala cenné překladatelské zkušenosti, které jsou nejprůkaznější v jejím překladu románu *Astrachán* (Praha 1997, srbsky 1991, Astragan) současného srbského prozaika a esejisty Dragana Velikiće (nar. 1953). Rozšířila tak český překladový fond ze srbské literatury o nové, u nás dosud neznámé jméno. Nové jméno srbské literatury k nám rovněž uvedla začínající překladatelka Pavla Králová. Přeložila román *Kiergegaard v kočáře* (srbsky Kjergegogor u kočijama, Praha 1998) plodného prozaika a básníka Radoslava Vojvodiće (nar. 1935).

Prozaička Nada Marinkovičová (nar. 1925) není patrně ani v Srbsku významnou autorkou. Nebyla totiž dosud zařazena do žádného z českých literárních slovníků, o nichž pojednám dále. Její román *Dotek* (Praha 1998) přeložila do češtiny dosud neznámá mladá překladatelka Hana Jovanovičová. Už jediný fakt, že překladatelka její příjmení nepřechýlila, svědčí o její nedostatečné překladatelské a jazykové průpravě.

Za určité obohacení spíše informativního rázu bychom mohli pokládat útlý výbor textů sedmi srbských „zakázaných“ autorů nebo disidentů 20. století, které pod názvem *Z kola ven* (Praha 2000) sestavil a přeložil Ladislav Jurkovič (pseudonym doc. PhDr. Ladislava Soldána, CSc.).

Obdobně hodnotím malý výbor z lidové erotické prózy *Mé jméno je Jebáš* (Praha 1999), který sestavila a přeložila Irena Wenigová. Jsou sice obohacením a zpestřením překladatelské produkce, nijak výrazně však nereprezentují skutečné umělecké hodnoty současné srbské a černohorské literatury.

Za určité dobré znamení v překládání ze srbské a černohorské literatury do češtiny považuji výbor čtyř povídek srbského prozaika a dramatika Branislava Šćepanoviće *Smrt pana Goluže* (Smrt gospodina Goluže, srbsky 1977, česky Praha 2003). Autor je totiž v českém kulturním prostředí znám již krátkým románem *Ústa plná hlíny* (Usta puna zemlje, 1975, česky ve Světové literatuře 4/1977) a novelou *Vykoupení* (česky v antologii Pět jugoslávských novel, 1985). Rozhlasová dramatizace N. Depolové měla premiéru v Čs. rozhlasu 17. září 1991.

Pro úplnost dodejme, že několik překladů ze srbské literatury vyšlo také v literárních časopisech, zaznělo v rozhlasu nebo v televizi. V Revolver revue (roč. 1992, s. 223–237) vyšel překlad textu černohorského prozaika Borislava Pekiće *V temnici neboli páté dimenzi*. Česká televize odvysílala v roce 1992 film D. Kadijeviće na motivy N. V. Gogola *Svaté místo*. Rozhlasový monolog Vidosava

Stevanoviće (nar. 1942) *Jovana z metra* vysílal Český rozhlas 11. ledna 1995. Autor byl již o pět let dříve několika prózami představen čtenářům revue Světová literatura (1990). V dvouměsíčníku Pro přátele jižních Slovanů (1995, čís. 6, s. 4–13) vyšel výběr srbských pořekadel a přísloví.

II.

Ve své literárněvědné, teatrologické a kulturologické monografii *Dramatické umění jižních Slovanů, I. část (1918–1941, Brno 1995)* jsem zevrubně pojednal mj. o srbské a černohorské dramatické tvorbě v meziválečném období. Jak poznamenala literární kritika, *je to také práce povýtce komparatistická, neboť její jádro tvoří analýza recepce jihoslovanské dramatické tvorby u nás.*

Rovněž v souboru literárněhistorických a teoretických studií *Balkán a Mediterán* (Brno 1997) jsem věnoval samostatné studie recepci a odrazu díla Simy Milutinoviće Sarajliji a Marka Miljanova v české literatuře.

Dějiny a aktuálním vývojem jihoslovanských literatur se po desetiletí soustavně zabývá Miroslav Kvapil. Svoje studie a stati píše česky nebo srbsky (charvátsky) a uveřejňuje je v českém nebo jihoslovanském odborném tisku. V uplynulém desetiletí psal ve Slavii mj. o vztahu Jana Gebauera k literaturám jižních Slovanů (1992), o Jovanu Kršićovi (1993), přednášel na setkání slavistů o recepci díla Lazy Kostiće v českých zemích (1991, tiskem 1993).

O obecně balkanistické, tedy také serbistické literární, historické, jazykovědné a etnograficko-folkloristické problematice pojednávají jednotlivé stati ve 4. svazku sborníku *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca* (Brno 1995).

Sborník *Jihoslovanské literatury v českém prostředí* (Brno 1999) obsahuje studie o vazbách české literatury s literaturami jižních Slovanů, tedy také Bulharů, neboli Jihoslovanů v pojetí Franka Wollmana. Úvodní studie Slavomíra Wollmana pojednává o *jihoslovanské účasti v českém literárním vývoji*. Jedná se tedy o *jihoslovanské literatury českýma očima*, jak píšou ve svých metodologických poznámkách na závěr editoři sborníku Ivo Pospíšil a Miloš Zelenka. Milada Černá přehledně píše o charakteru recepce srbských, černohorských a bosensko-hercegovských literárních a kulturních jevů v 19. století. Ve sborníku *Slované a Evropa* (Brno 2000) se dílem Iva Andriće a jugoslávskou modernou zabývá jugoslavista Viktor Kudělka, který psal rovněž o typologických zvláštlostech tzv. moderny v jugoslávských literaturách a také o Petru Kočićovi.

Dlouholetá nakladatelská redaktorka a překladatelka jihoslovanských literatur Irena Wenigová uveřejnila ve sborníku *Prevodna književnost* (Beograd 2000) stať *Danilo Kiš i Vasko Popa u češkim prevodima*. Bohaté informace o sedmdesátileté činnosti Slovanského ústavu Akademie věd ČR obsahuje sborník statí a bibliografie (2000), v němž je mj. rozsáhlý přehled (zdaleka ne vyčerpávající) Miloše Zelenky o literárněvědných pracích, týkajících se jednotlivých slovanských národních literatur, které vznikly v letech působení této slavistické instituce.

Překladatelka a jugoslavistka Milada Černá psala v časopise *Slavia* mj. o literárním obrazu ženy jako součásti tragismu srbského poválečného expresionismu, o srbské kritické sebereflexi v opozičním tisku, o tragickém vitalismu v srbské literatuře dvacátých let (vše 1994).

Slavista a balkanista Ivan Dorovský se také v posledním desetiletí minulého století zabýval četnými teoretickými a metodologickými otázkami studia balkánsko-mediteránních meziliterárních a obecně kulturních společenství, dvojdomosti a biliterárnosti, historickým i aktuálním vývojem balkánských slovanských literatur a dramatické tvorby a jejich recepcí v českém kulturním prostředí, výzkumem česko-slovensko-balkánských kulturních styků, problematikou slovanské lidové slovesnosti, literatury a kultury národností aj.

V posledním desetiletí 20. století poměrně systematicky informovala o srbských literárněvědných pracích také jugoslavistka Milada Černá, mj. na stránkách našeho renomovaného slavistického periodika *Slavia* a v některých literárních periodikách. Recenzovala např. monografie Dušana Ivaniće, Radomira Ivanoviće, Jovana Deretiće, psala o knihách či studiích D. Živkoviće, Gojka Tešiće, Dragiši Vitoševiće aj.

O literárněhistorických pracích srbských a černohorských autorů referovali v českém slavistickém tisku také Ivan Dorovský, Miroslav Kvapil a Milada K. Nedvěďová.

III.

Literární slovníky posledního desetiletí bezprostředně navazují především na práci *Malá encyklopédia spisovateľov sveta*, Bratislava 1978, na *Slovník spisovatelů Jugoslávie*, Praha 1979, a na *Slovník slovanských spisovatelů*, Praha 1984. Podávají poměrně systematické a převážně vyčerpávající, odborně fundované bio-bibliografické informace o nejvýznamnějších literárních tvůrcích jednotlivých národních literatur Jugoslávie.

O 75 srbských a černohorských autorech 20. století, z nichž mnozí nejsou zastoupeni v uvedených literárních slovnících, dostali čeští čtenáři aktuální informace v antologii srbské moderní poezie *Nekonečný modravý kruh* (1996), k níž je připojen slovník zastoupených autorů.

Slovník 100 zastoupených autorů obsahuje rovněž antologie sta nejkratších srbských povídek 20. století *Malá krabička* (Brno 2002).

A nakonec uvedme, že nejúplnější informace o srbských a černohorských autorech a o srbské a černohorské literatuře poskytuje nejnovější český *Slovník balkánských spisovatelů* (2001). Tato impozantní moderní příručka obsahuje hesla o albánských, bosensko-hercegovských, bulharských, chorvátských, makedonských, slovinských, srbských a černohorských tvůrcích. *Lexikon rumunských spisovatelů* vyšel v samostatném svazku (2001), *Slovník řecké literatury* je v tisku.

Pod mým vedením jednotlivá hesla autorů balkánských národních literatur v uvedeném slovníku zpracovalo kromě mne ještě dalších sedm spolupracovní-

ků z brněnské a pražské univerzity a z vědeckých ústavů Akademie věd České republiky. Hesla o srbských, černohorských a bosensko-hercegovských autorech jsme zpracovali společně s dr. Václavem Štěpánkem, který byl v Bělehradě lektorem českého jazyka a literatury téměř sedm let.

Slovník balkánských spisovatelů obsahuje bio-bibliografické údaje o více než 900 literárních tvůrců, z nichž je 222 srbských, černohorských a bosensko-hercegovských spisovatelů. Kromě toho je v úvodu podána základní charakteristika jednotlivých vývojových etap srbské a černohorské literatury a také stručné pojednání o ostatních balkánských literaturách.

Ve Slovníku balkánských spisovatelů uplatnili jeho autoři moderní princip hodnocení autorů podle toho, jakou úlohu hrál text, tj. jazyk jejich díla. Na takovém objektivním principu jsme řešili otázku, ke které národní literatuře autor patří. Jedině jazyk textu podle mého názoru jasně dosvědčuje, komu autor svůj text adresoval.

Všichni jsme si dobře vědomi, že tato problematika je mimořádně složitá zejména na Balkáně, třebaže to není pouze balkánský fenomén, nýbrž že jako problém existuje také v mnoha dalších národních literaturách v Evropě a ve světě. Souvisí to mj. s blízkými vztahy např. mezi českou a slovenskou, ruskou a ukrajinskou, britskou a americkou, srbskou a chorvátskou, bulharskou a makedonskou, finskou a švédskou literaturou atd. Uvedená problematika, kterou zatím metodologicky zpracoval a nadále rozpracovává především mezinárodní tým tzv. slovenské komparatistické školy v čele s již bohužel zesnulým teoretikem Dionýzem Ďurišinem (1929-1997), je spjata s otázkami zvláštních meziliterárních společenství. Někteří srbské literární historici mluví o literární příslušnosti, nebo zařazují jednotlivé spisovatele podle toho, v kterém národním prostředí žili a tvořili.

Čtyřsvazková Všeobecná encyklopedie, encyklopedie Diderot (1996-1998), přináší bohužel velmi skoupé a nesystematické informace jak o dějinách, tak o srbské a černohorské literatuře. Napočítal jsem pouze 17 autorů, převážně z 19. a 20. století. Osvícenství reprezentuje Dositej Obradović, obrození pouze Vuk St. Karadžić, Jovan Sterija Popović, Branko Radičević, Jovan Jovanović Zmaj, Petar Petrović Njegoš, srbské realistické období Milovan Glišić a Djura Jakšić. Srbskou literaturu v Bosně a Hercegovině zastupují Petar Kočić a představitel varianty secese v poezii moderny Jovan Dučić. Kromě nich zařadil anonymní autor hesel také významného tvůrce srbského modernismu Milana Rakiće.

Celé 20. století srbské a černohorské literatury však představují pouze Ivo Andrić, Miloš Crnjanski, Oskar Davičo, Momo Kapor, Desanka Maksimovićová a Živojin Pavlović. To ukazuje, že výběr autorů provedl a charakteristiku jejich díla napsal někdo (autor zůstává utajen!), kdo nemá ani základní znalosti z oblasti jihoslovanských literatur a jehož znalosti o srbském a černohorském literárním, obecně kulturním a politickém vývoji jsou zcela útržkovité a nesystematické.

Porovnal jsem to se zastoupením bulharské a makedonské literatury a zjistil jsem, že v encyklopedii z uvedených literatur je mnohem více těchto autorů než z literatury srbské a černohorské. Tak např. z makedonské literatury v ní najdeme

tolik literárních tvůrců jako ze srbské a černohorské dohromady, zatímco bulharskou literaturu představuje dvakrát více autorů než srbsko-černohorské písennictví. Je tomu tak podle našeho názoru proto, že hesla z bulharské literatury zpracovávala výborná znalkyně, bulharistka Dana Hronková.

Shrnuto: recepce srbské a černohorské literatury v českém sociálněkulturním prostředí je v posledním desetiletí zcela nahodilá, nekoncepční a nesystematická. Ukazuje na smutný fakt, že chybějí školení překladatelé a literární odborníci na srbskou a černohorskou literaturu a kulturu střední a nejmladší generace. O jejich přípravu od první poloviny 90. let 20. století usiluje Seminář balkanistiky při Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, v němž se srbský jazyk, literatura a kultura studuje jako diplomový obor. Přes veškeré úsilí a mnohaletá jednání se srbskými kompetentními institucemi se však dosud bohužel nepodařilo získat lektora srbského jazyka. Přitom brněnská univerzita zajišťovala výuku českého jazyka a literatury na bělehradské filologické fakultě více než třicet let. Domnívám se, že bez rodilého mluvčího nelze dost dobře vychovávat kvalitní odborníky v daném filologickém oboru.

